

DE KERK EN DE VREDE

1. Het Godsrijk en het aardse bestaan.

IN 1938 HEEFT Barth in zijn bespreking van de Schotse geloofsbelijdenis, toen nogal uitdagend de notie „Politischer Gottesdienst” in de theologische literatuur geïntroduceerd. Wij gebruiken hiervoor tegenwoordig de wat minder uitdagende uitdrukking „de verantwoordelijkheid van de Christen voor het politieke leven”. Ongeveer in dezelfde tijd schreef Denis de Rougemont zijn „Persoonlijkheid als Roeping”, waarin hij pleitte voor de „Beginnelsen van een actief pessimisme”. De Christen heeft de werkelijkheid vreesloos tegemoet te treden, met een behoorlijke dosis nuchterheid en realiteitszin. Denis de Rougemont wees — ik meen toen als eerste — op de wapenspreuk van Oranje: „men hoeft niets te hopen, om iets te beginnen en niet te slagen om te volharden”. Het boek stimuleerde onze wil tot weerstand. Dit was ook de bedoeling van de Rougemont en natuurlijk ook van Barth.

DE BEDOELING WAS, de Kerk uit haar slaperigheid en onverschilligheid te wekken. De Kerk heeft een verantwoordelijkheid ten opzichte van de tijd en het wereldgebeuren. De slaperigheid en onaanvaardbaarheid der Christelijke gemeente in politicus, haar bijna permanent te kort schieten in waakzaamheid en verantwoordelijkheidsbesef hangt samen met en is grotendeels te verklaren uit de leer van de twee rijken (Kerk en staat hebben een eigen verantwoordelijkheid en roeping, met nadruk op het „eigen”).

IN DE REFORMATISCHE interpretatie van de twee rijken en hun relatie is de kritische functie der Kerk, de spanning, het „duelkarakter” (Noordmans), dat bij Augustinus’ *civitas coelestis* en *terrena* zozeer in het oog springt en overheersend is, niet of niet voldoende geaccentueerd. Zo kon men Kerk en staat later zien als twee gescheiden gebieden zonder innerlijke relatie. Het licht van het Godsrijk valt slechts uiterst sporadisch in de aardse vormen van ons bestaan. Anticipatie van het Godsrijk, een onbesuisd vooruitlopen op de werkelijkheid Gods, behoort tot de theologische oerzonden. „Das Reich Gottes ist eine innerliche Wirklichkeit. Es gibt vor der Auferstehung der To-

ten kein Reich Gottes auf Erden” (Althaus, *Der Geist der lutherischen Ethik* p. 39).

DE LITERATUUR over de twee rijken en hun relatie is in de laatste jaren omvangrijk en onoverzichtelijk geworden. De laatste publicatie, die zeer de moeite waard is, is die van Gollwitzer: „Die Christengemeinde in der politischen Welt”. De vraag is, in welke mate (is er een grens, wat is het criterium hiervoor?) en op welke wijze is het politieke leven onderworpen aan Gods Woord? Wat is Gods gebod in de specifieke materie van het politieke handelen? Wat is in een concrete situatie en ten aanzien van een te nemen beslissing subjektieve overtuiging (de Duitsers gebruiken hiervoor thans de term: „Ermessensurteil”) en wat is de weg der gehoorzaamheid? De politieke verantwoordelijkheid van de Christen (de „Politischer Gottesdienst”) heeft voortdurend met deze vragen en onderscheidingen te doen. Dit geeft aan „de politieke dienst van God” het element van spanning en onrust, dat hem inherent is. Slaperigheid is hier allerm minst op zijn plaats. Er moet een relatie zijn tussen het Godsrijk en de aardse vormen van ons bestaan in deze (niemand ontkent het!) nog onverloste wereld. Zowel in de Lutherse als in de Calvinistische landen — ik zie hier geen groot verschil — heeft zich de ontwikkeling voltrokken in de richting van een volledige autonomie van het technische, economische en politieke leven. Als vanzelfsprekend, onbestreden volgden de verschillende levensgebieden hun eigen wetmatigheid. „Men kan de wereld niet met de Bergrede regeren”. Dat de Christen een bijzondere verantwoordelijkheid heeft t.o.v. de reële, concrete vormen van het aardse leven en daardoor in zijn Christen-zijn uitgedaagd wordt, zag men nauwelijks. De spanning, het conflict, het „duelkarakter” der relatie beseft men niet. Praktisch betekende dit de failietverklaring der Christelijke ethica, een ongelooflijke verschraling en steriliteit van het Christelijk geloof. Het Christendom zonder navolging. „Ontaardt het Katholicisme, dan wordt het schijnheilig, ontaardt het Protestantisme, dan wordt het geesteloze wereldgelijkheid” (Kierkegaard).

BARTH HEEFT IN 1945 in zijn „Christengemeinde und Bürgergemeinde” een poging gedaan, om een

duidelijk en eenvoudig antwoord te geven op de vraag naar de relatie van het Godsrijk en het leven hier en nu. De Christengemeinde leeft, existeert in de Bürgergemeinde. Zij bidt voor haar, maar zij heeft en aanvaardt ook de verantwoordelijkheid voor de Bürgergemeinde. Vanuit haar Christen-zijn neemt zij politieke beslissingen. Zij maakt onderscheid tussen de rechte en de verkeerde staat, de betere en de slechtere politiek, ordening, willekeur enz. „Sie unterscheidet und wählt unter den sich jeweils bietenden Möglichkeiten (unter Zurücksetzung und Ablehnung der anderen) immer diejenigen, in deren Realisierung ein Gleichnis, eine Entsprechung, eine Analogie, das Spiegelbild dessen sichtbar wird, was den Inhalt ihres Bekenntnisses und ihrer Botschaft bildet. Sie will, dass die Gestalt und die Wirklichkeit des Staates auf das Reich Gottes hin und nicht von ihm wegweise”. (p. 24).

DE NOTIES, DIE Barth gewoonlijk gebruikt ter aanduiding van deze relatie: teken, getuigenis, demonstratie (reeds in de Römerbrief) worden nu nader verduidelijkt en gepreciseerd met de begrippen: gelijkenis, spiegelbeeld, analogie. De Christengemeente stimuleert politieke beslissingen, die in de richting van het Godsrijk wijzen. Beslissingen, die elke analogie met het Godsrijk missen (vrede, waarheid, recht), kan de Christengemeente niet steunen. Dat betekent hier, met het oog op ons thema, dat de Kerk te ijveren heeft voor „een vredespolitiek, die tot aan de grenzen van het mogelijke gaat” (p. 33). Barth is zoals bekend niet principieel pacifist. Intussen gaat hij in zijn „Vredespolitiek” zeer ver. Men moet ook de grenzen van het mogelijke niet bij voorbaat zo nauw mogelijk trekken. Men moet die grenzen integendeel steeds weer verwiden. De grenzen van het mogelijke zijn geen eeuwige grenzen. Zij zijn verschuifbaar. Dr. Dippel heeft onlangs in zijn laatste Wendingartikel de aardige uitdrukking gebruikt: „men moet in het politieke leven het mogelijke als het ware van onder het onmogelijke weggraaien”. In feite is dit de enige en normale methode, om in een verstarde en onverkwikkelijke situatie wijziging te brengen. In de praktijk komt het hier gemakkelijk tot een conflict tussen hen, die vanuit de immanente wetmatigheid van een bepaald levensgebied denken (bewapening, verkeersprobleem — het aantal slachtoffers neemt nog altijd toe! etc.)

en hen, die naar de relatie, de analogie met het Godsrijk zoeken, veront- rust door de gespletenheid (schizo- phrenie) en steriliteit van een leven in twee ruimten. Het leven in twee ruim- ten (Bonhoeffer) destrueert onherroe- pelijk het Christen-zijn. Het holt het uit. Het dooft de verwachting.

BARTH WORDT niet alleen als dogmaticus, maar juist ook in ver- band met zijn leer van de „analogie“, zijn „Politischer Gottesdienst“, de taak, die hij de Christengemeente in politicus toewijst, beschuldigd van „Pan-chris- ticisme, Basler Verkündigungstheocra- tie, schwärmerische Angleichung des politischen Lebens an das Leben im Reiche Gottes“. Het verwijt van anti- cipatie, doperse tendenzen is in dit verband het meest gebruikelijke. Ten onrechte. Het gaat erom een midden- weg te vinden tussen de scylla van onbeperkte prijsgeve der boodschap aan de immanente wetmatigheid der verschillende levensgebieden, geest- loze wereldgelijkheid, en de charybdis van een doperse anticipatie en illu- soire wereldverbetering. Daarom „be- ginselen van een actief pessimisme“! Waarom is men er eigenlijk zo tegen, om de wereld een klein beetje te ver- beteren? Noordmans heeft een keer gezegd: „De Doperse onrust mag in de Calvinistische landen nooit geheel tot rust komen. Er moeten overal Qua- kers blijven, die het geweten van de natie kunnen zijn“. Ik zou liever wil- len zeggen: Er moet overal en altijd een Christelijke gemeente zijn, die het geweten der natie is. Of zoals Barth zegt in „Die Christengemeinde und die Bürgergemeinde“ (p. 12): „Die Bür- gergemeinde ist darauf angewiesen, dass es anderswo sehende Augen gibt“.

IK ZOU IN DIT VERBAND ook op Gollwitzer willen wijzen (Die Chris- tengemeinde in der politischen Welt p. 18): „Die Utopie einer Weltverbesserung durch das Evangelium (de doperse tendens) war durch Luther zwar beseitigt, nicht aber war verhindert die Resignation eines Sichabfindens mit der Welt, wie sie ist. Die gegen vor- handene Ungerechtigkeit sich rich- tende Empörung wird zu rasch als schwärmerisch abgewiesen, worin sich dann leicht in Christlicher Terminologie eine Resignation ausspricht, die sich vom Evangelium nichts Praktisches für die Gesellschaft erwartet und der es an Phantasie mangelt, um sich vor- zustellen, dass die Welt auch anders sein kann als sie ist“. Daar gaat het dus om. Men zou met een variatie op een gezegde van Barth kunnen zeggen: Het zou bedroevend zijn, wanneer juist de Christenen op dit punt niet zouden

beschikken over de phantasie, de crea- tieve verbeeldingskracht, die de we- relt zo bitter nodig heeft. Gollwitzer vraagt „Haben die Schwärmer nicht vielleicht doch etwas von diesem Lichte der Auferstehung gesehen, wenn sie den politischen Realitäten so ent- schieden allen Respekt verweigerten?“

2. De „gestes“ onzer Kerk.

DE UITDRUKKING „gestes“ is niet disqualificerend bedoeld. Mij schoot geen betere uitdrukking te binnen. Van grote, indrukwekkende daden onzer Kerk inzake het vraagstuk van „oorlog en vrede“ kan men eigenlijk niet spreken. Zoals bekend is de dis- cussie over „oorlog en vrede“ in Duits- land n.a.v. de herbewapening begon- nen en fel en hartstochtelijk gevoerd. In 1950 heeft Barth zijn geruchtma- kende brief geschreven: „Vrees niet“, waarin hij de herbewapening van Duitsland afkeurt. De mannen van de Belijdeniskerk vreesden en vrezen nog (terecht!) de remilitarisering en re- nazificatie van Duitsland. In 1948 reeds verklaarde de Synode of de Raad der E.K.I.D.: „Auf Gewalt ruht kein Segen“. In 1950 (Essen): „Einer Re- militarisierung Deutschlands können wir das Wort nicht reden“. De Sy- node von Weissensee pleitte voor de dienstweigeraar. De kwestie van de dienstweigeren heeft de Duitse Kerk meer beroerd dan Billy Graham en de gebedsgenezing. Het is een probleem, dat steeds weer aan de orde is. De officiële koers der Kerk inzake de her- bewapening is thans: De Kerk als ge- heel kan geen beslissing nemen. Het ja of het neen is een kwestie van per- soonlijke beoordeling en inzicht (Er- messensfrage“).

ONZE KERK HEEFT 23 December 1951 een kanselboodschap laten voorlezen, waarin gezegd wordt, dat de Kerk „de bewapening en de dreigende oorlogsvoorbereidingen met gro- te vrees en verontrusting ziet. Wij bid- den, dat de volkeren elkander gaan verstaan, dat de wedloop der bewa- pening ophoude en dat er rust in de wereld kome. Op ons volk en de we- relt drukt de zware last der bewape- ning als een onderdeel. De Kerk waar- schuwt zeer dringend, om van deze grote bewapening geen afgod te ma- ken. De bewapening kan de wereld niet redden. Veeleer moeten wij allen persoonlijk denken aan het woord van Jezus: Wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan. (Documenten Ned. Herv. Kerk, p 212). De Kerk vraagt in dit stuk ook, in navolging van de Duitse Synode van Weissen- see, de voorbede der gemeente voor

de dienstplichtigen en de dienstweige- raars. Het laatste verwekte hier en daar deining. De tekst van de kansel- boodschap is zuiver en bewogen en vertolkt de ontzetting over de bewape- ning en de nieuwe oorlogsvoorberei- dingen enkele jaren na de tweede wereldoorlog.

IN 1952 VERSCHIJNT het Herder- lijk schrijven over Oorlog en Vrede. De eerlijkheid van het stuk is, dat het a.h.w. voortdurend met zich zelf dis- cussieert, zowel het enerzijds als het anderzijds onder ogen ziet. Buskes zei toen, dat het meer een wanhoopskreet is dan een confessie. Ik meen, dat hij gelijk heeft, maar dat ook een wan- hoopskreet zin en betekenis heeft. In elk geval: het schrijven is gereserveer- der en kritischer dan men ooit in de kerk geweest is. „Juist omdat de Kerk in vele eeuwen de oorlog dikwijls te gemakkelijk aanvaard heeft als ge- schikt of onvermijdelijk middel tot op- lossing van moeilijkheden tussen de volkeren, omdat zij tegen de dynas- tieke, imperialistische, economische, koloniale en godsdienstoorlogen zich uiterst zelden heeft verzet, is het nu de hoogste tijd, dat zij daarvan afstand neemt.“ (p. 8). De tekst van de K.D. is hier gemakkelijk te herkennen. Een zwaar accent ligt op de verantwoor- delijkheid van de militair: „De soldaat is er terwille van de burger en niet de burger terwille van de militair.“ (p. 12). In het bijzonder neemt het schrij- ven het op, zonder restrictie, voor de dienstweigeraar. Dat is een novum in de geschiedenis der Kerk sedert Con- stantijn de Grote. De Kerk ziet de dienstweigeringswet als een kostbaar goed (p. 14). „Voor de Kerk en de wereld kan de dienstweigeraar een teken zijn, dat de gewetens van over- heid en onderdaan scherpt.“ Wat echter de zaak zelf, de oorlog betreft, de Synode verklaart uitdrukkelijk, dat een grote meerderheid, hoezeer ook hierdoor verontrust de bewapening aanvaardt, „het de plicht der overheid acht, zich tegen een gewapende aanval te weer te stellen, opdat het onrecht niet vrij spel krije in de verhouding der volkeren, althans niet zonder dat daartegen het uiterste is beproefd.“ Het is duidelijk, dat hier de situatie de Kerk ertoe drijft, (ertoe dwingt), de oorlog tenslotte te aanvaarden als een uiterste mogelijkheid, een mogelijkheid, die de Kerk verfoeit en verafschuwt als een verschrikkelijke zonde. De ont- steltenis en ontzetting, de onrust hier- over in de kerk is een onmiskenbaar, onuitwisbaar restant van de herinne- ring aan het Godsrijk. De vraag is en blijft, of er niet nog andere mogelijk- heden zijn, meer in overeenstemming

16A 15761

met Gods gebod en meer bevorderlijk voor de leefbaarheid van het leven dan de bewapening en de permanente bewapeningswedloop. Een diepe en aanhoudende ontzetting hierover zal de andere mogelijkheden van co-existentie en coöperatie najagen.

IN 1954 RICHTTE zich „Kerk en Vrede” tot de Synode en vroeg om een ondubbelzinnig getuigenis tegen de atoomoorlog en de toerusting hier toe. In Wending verschijnen de artikelen van Boerwinkel (Jan. '55) en Patijn (Maart '55) („tegen een politiek van illusie”). Berkhof neemt het in „In de Waagschaal” op voor het standpunt van Boerwinkel en de „engelachtige dwaling” van dit standpunt. De qualificatie van angelic fallacy heeft het bezwaar, dat — laten wij dit met Barth zeggen — „engelen niet dwalen”, maar voornamelijk, dat het „engelachtige”, de zgn. anticiperende tendenz een zeer positieve en inmisbare functie heeft in het zoeken en het najagen van de „analogie”, de relatie met het Godsrijk. Er moet en wordt altijd in dit aardse bestaan geanticipeerd. Wij zijn als Christenen op het komende gericht. Het licht, dat in ons bestaan valt, is werkelijk, reëel licht, licht om er bij te leven.

IN MAART 1955 richtten zich Berkhof, Boerwinkel, van Veen, Rasker en ik (de beide laatste lid van de commissie, die het Herderlijk schrijven over oorlog en vrede van 1952 heeft voorbereid) tot de Synode met een schrijven, waarin zij deze vragen, opnieuw en krachtiger te protesteren tegen een politiek, die haar verwachting primair of uitsluitend vestigt op de bewapening; haar stem te verheffen tegen de proefnemingen met atoomwapens; contact te zoeken met de kerken in het Oosten, opdat het ambt der verzoening gerealiseerd wordt en nieuwe wegen en mogelijkheden van co-existentie en coöperatie gezocht worden; de gemeente bij dit alles te betrekken door bede- en boetedagen. „Al dus moge kenbaar worden, dat de kerken in deze zo precaire zaak trachten te handelen in overeenstemming met hun opdracht en moge aan de boodschap van Evanston, dat Jezus Christus de hoop der wereld is, reëler gestalte gegeven worden temidden van de volken van Oost en West.”

EVEN IETS LATER wordt de resolutie van Evanston (October 1954) door de Synode aan de classes voorgelegd. „Wij hopen, dat het gesprek daarover in kerkeraden en classicale vergaderingen vruchtbaar zal zijn en dat u ons via de classicale vergaderingen van uw gevoelens in kennis zult

willen stellen.” De „Politische Gottesdienst” doet opnieuw een poging, vrij voorzichtig, schuchter, onwennig, om zich een plaats te veroveren in het leven der kerk. De vijf schrijvers van de brief aan de Synode (de zgn. „Atoompacifisten”, de niet-principiele pacifisten) hebben toen samen met anderen, een schrijven aan de Classicale vergaderingen gezonden, ongeveer van dezelfde inhoud (protest atoomwapen, stopzetten atoomproeven, bede en boetedagen) als een handreiking, om tot een meer concreet spreken en reageren op de resolutie van Evanston te komen.

HET RESULTAAT van al deze bemoeienis en verontrusting in de Kerk is de Verklaring der Synode van februari 1956: „Hoe dienen wij de vrede?” Het element van verontrusting en bewogenheid (de wanhoopskreet), zo sterk in de kanselboodschap van 1950 en in het Herderlijk schrijven van 1952 ontbreekt hier. Dat valt onmiddellijk op en is onbevredigend. Het doet wat nuchter en kil aan. Buskes vestigt er de aandacht op (Militia Christi 23 juni 1956), dat de vragen van 1952 in 1956 niet meer gesteld worden. Het heeft anderzijds natuurlijk ook weinig zin (dat lijkt mij de reden van de soberheid der verklaring op dit punt!) zijn verontrusting als Synode steeds weer te herhalen, als het hierbij blijft (blijven moet!). Buskes vraagt: Was zij bevreesd, dat herhaling van deze vragen bij het kerkelijk publiek vermoeienis en weerzin zou wekken? Achtte zij het in 1956 overbodig, deze vragen opnieuw te stellen?

DE SYNODE GEEFT in de Verklaring geen nieuw antwoord. Zij gaat geen stap verder dan in 1952. Zij geeft geen gehoor aan de verzoeken, in de boven genoemde brieven tot haar gericht. De verklaring memoreert alleen zakelijk de beide standpunten, de erkenning van wapengeweld en machtsverwicht als middelen tot handhaving van de vrede en de ontkenning hiervan: de vrede zal betere fundamenten moeten hebben dan militaire macht (bewapening, bewapeningswedloop, etc.). De Kerk als geheel kan noch ja noch neen zeggen. Het is een kwestie van persoonlijke beoordeling en inzicht („Ermessensfrage”). „De keuze tussen beide wegen wordt bepaald door een verschillend inzicht in de weg der gehoorzaamheid, die het woord Gods van ons vraagt, en door zakelijk politiek inzicht” (p. 8). Dit is natuurlijk uiterst onbevredigend. Het is geen oplossing. De weg der gehoorzaamheid kan niet op deze

wijze gerelativeerd worden. De verlegenheid der kerk inzake de beantwoording van het vraagstuk der atoomwapenen (deze uitdrukking wordt gebruikt in de inleiding van het stuk, p. 5), op zich zelf volkomen begrijpelijk gezien de situatie en de gecompliceerdheid van het vraagstuk, is zeer verontrustend en deprimerend. Het gaat hier om een kwestie, die in de harten van miljoenen christenen leeft! Het gaat om een kwestie van gehoorzaamheid of niet gehoorzaamheid aan Gods gebod! De onzekerheid wordt nog onderstreept in de tekst van p. 9: „De kerk zal zich moeten afvragen, of het hierbij om problemen van het christelijk leven gaat, waarvan de oplossing aan het persoonlijk inzicht van ieder Christen moet worden overgelaten dan wel of het gaat om gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid aan een duidelijk gebod van God. Deze belangrijke vraag is op dit ogenblik nog niet voldoende doordacht en tot klaarheid gebracht.” Ik ben het met Buskes eens, dat men, als het om vragen gaat, waarbij het bestaan der hele wereld op het spel staat, met dit antwoord beslist niet volstaan kan. En ik meen, dat de verdeeldheid en onenigheid, de verlegenheid en onzekerheid der Kerk op dit punt hier al te rustig, te onbewogen, te onbezorgd is uitgesproken.

ER WORDEN IN dit stuk ook een aantal positieve opdrachten gegeven, die de vrede in de wereld bevorderen kunnen en ten opzichte waarvan eenstemmigheid bestaat. Ik zie in deze opdrachten iets meer dan een „schrone troost.” Zij zijn stuk voor stuk belangrijk en beslist niet overbodig. De Kerk wijst hier op een aantal punten, die uiterst actueel zijn. Het lijkt mij goed, dat zij hier steeds weer de aandacht op vestigt. Zo wordt reeds hier gewaarschuwd tegen overspannen nationalisme en souveriniteitskramp, ook in koloniale vraagstukken. Er wordt aangedrongen op juiste voorlichting in de pers, gewaarschuwd tegen iedere vorm van verdachtmaking en intimidatie, geprotesteerd tegen rassendiscriminatie etc. Dat alles is belangrijk genoeg, maar het betekent niets, als de Kerk niet via haar organen op de toepassing van deze opdrachten let en hun effectivering krachtig stimuleert.

Wij moeten er ook dankbaar voor zijn, dat in de verklaring der Synode opgenomen zijn het schrijven van „Kerk en Vrede” (voor het eerst een schrijven van „Kerk en Vrede” in een officieel stuk der Kerk), het schrijven van de 5 en het meerderheids- en minderheidsrapport van de Commissie Internationale zaken van de oecumenische

Raad in Nederland. De duitse Kerk heeft haar uitspraken op dezelfde wijze gebundeld, ik heb echter deze publikatie nog niet kunnen inzien.

HET VALT OP, dat in het Herderlijk schrijven over Oorlog en Vrede (1952) de Synode de bewapening in grote meerderheid aanvaardde, maar nu — de N.R.C. heeft dit in een hoofdartikel opgemerkt en betreurd — vier jaar later erkent zij geen antwoord te hebben op de vraag, wat juist is, mee te doen of niet mee te doen met de bewapening en de bewapeningswedloop. De onzekerheid is groter geworden. Het artikel, dat Buskes wijdt aan de bespreking van het stuk, heeft als opschrift: „Nog niet!” Wij hebben in de verklaring der Synode nog geen antwoord. Dat is juist het onbevredigende. Wij hebben argumenten pro en contra. Dus eigenlijk alleen maar studiemateriaal. Het is „een poging, die vanwege de Kerk gedaan is, om zich over de gestelde vragen hier en nu te oriënteren” (p. 5). Dat is natuurlijk, gezien de betekenis en de urgentie van het vraagstuk veel minder dan men verwacht en verwachten mag van een Kerk van Christus. „Aldus moge kenbaar worden, dat de kerken in deze zo precare zaak trachten te handelen in overeenstemming met hun opdracht en moge aan de boodschap van Evanston, dat Christus de hoop der wereld is, reëler gestalte gegeven worden temidden van de volken van Oost en West” (uit de brief van de vijf, p. 17). Dat is dus kennelijk nog te veel gevraagd en verwacht. Daarom zal de verklaring, zoals zij nu is, ook niemand slapeloze nachten bezorgen. En ook niet velen blij maken. De classes, die in gebreke gebleven zijn (slechts 15 van de 44 hebben gereageerd!), hoeven niet meer te considereren. De gemeenten zullen althans voorlopig niet meer voor dit probleem van de „Politische Gottesdienst” gesteld worden. Hoe kon men aan boete- en bededagen denken! Des te merkwaardiger is het, dat zij nu plotseling, onverwacht en op een zeer ingrijpende wijze voor een ander probleem der Politische Existenz geplaatst worden (Nieuw Guinea). Hominum conversio Dei providentia? De Oproep der Synode tot bezinning plaatst de gemeente onverwachts en waarschijnlijk in de meeste gevallen vrij onvoorbereid voor hetzelfde probleem, de verantwoordelijkheid van de Christen voor het politieke leven. En welk een probleem! Welk een beslissing! Zo verschijnt dan de Kerk weer op het toneel der historie! Exit slaperigheid en onverschilligheid! De spanning, het conflict, het „duelcharakter”, om met Noordmans te spre-

ken, in de relatie der beide rijken is automatisch hersteld. De Verklaring: „Hoe dienen wij de vrede?” is niet bedoeld als het laatste woord onzer Kerk over deze kwestie. „Zo is deze verklaring niet meer dan een stap op een weg, die nog veel verder moet worden afgelegd. Als zodanig wordt zij door de generale synode ter nadere overweging aan de Kerk aangeboden... Het is daarom dringend nodig, dat over deze vragen blijvend wordt nagedacht in een gemeenschappelijk worstelen van allen, die hun verantwoordelijkheid willen aanvaarden, opdat de bezinning over deze levenskwestie voor de wereld in ons tijdsgewricht binnen de kerk niet tot rust kome” (p. 5). Met deze woorden van de inleiding van het stuk ben ik blij. De Synode wil, dat wij met deze dingen bezig zijn, met de verantwoordelijkheid van de Christen voor het politieke leven. Alleen, het kan niet de bedoeling zijn, dat wij „blijvend over deze levenskwestie nadenken!” Op een bepaald ogenblik moet de bezinning ook hier tot rust komen in de goede beslissing.

UIT EEN ZEER begrijpelijke angst voor de „engelachtige dwaling” zijn wij voorzichtig, m.i. te voorzichtig geweest als Kerk, helaas ook uiterst traag, ondanks de belangrijkheid en de urgentie van het vraagstuk. De classes hebben zich over de resolutie van Evanston, oktober 1954 (Christus de hoop der wereld!), in het algemeen eerst in het najaar 1955 of nog later beraden. De Synode in 1956. Anderen hebben eerder gesproken (o.a. de artsen van Amsterdam en Rotterdam, Haarlem, etc.). Maar het ergste is toch wel, dat slechts 15 classes op het verzoek der Synode gereageerd hebben. Men heeft zich afgevraagd, of hierin een verkeerde wereldvreemdheid der Kerk te zien is. De waarheid is, dat onze kerk de „Politische Gottesdienst” nog nauwelijks kent. Men heeft het haar ook niet geleerd. Onze verklaringen etc. zijn commissiewerk en bereiken de gemeente nauwelijks. De gemeente wordt eigenlijk eerst wakker en houdt zich eerst echt bezig met de publikaties der Kerk, wanneer de pers er tegen positie kiest en polemiseert. De pers is dan zo iets als een tegenkerk met tegen-verklaringen en tegenoproepen tot bezinning.

„De Bürgergemeinde ist darauf angewiesen, dass es anderswo sehende Augen gibt.” Onze kerkeraden en de classicale vergaderingen zijn dat in het algemeen niet. De raden der Kerk (kerk en samenleving, kerk en overheid) zouden het wel kunnen zijn. Maar ik denk niet, dat zij zich zelf zo

ALGEMENE CONFERENTIE „GOD EN DE NATUUR”

In het Eijkmanhuis te Driebergen.
van 18—19 augustus 1956

Het nadenken over de natuur is gedurende de laatste jaren nogal op de achtergrond geraakt. Een van de oorzaken is wel, dat wij tegenwoordig het verband tussen natuur en schepping, tussen natuur en Gods openbaring niet meer zo helder zien als vroeger. Toch moet de natuur voorwerp blijven van bezinning en aandacht. Juist in onze tijd is deze verdieping een boeiende bezigheid en van grote betekenis, zowel voor ons geloofsleven als voor onze geestelijke gezondheid.

Programma, Zaterdagavond:

„Hoe beleven wij tegenwoordig de natuur?”, door Prof. Dr. H. C. van de Hulst te Leiden.

Zondagmorgen:

Kapeldienst door Dr. J. M. van Veen te Driebergen.

Zondagmiddag:

„Natuur en openbaring”, door de heer P. v. d. Hoeven te Deventer.

Zondagavond:

„De gestalte van ons land” (Het verdwijnen van de natuur in ons land), door Dr. G. van Beusekom, leraar biologie te Naarden.

Kosten: f 9,— per persoon.

Aanmelding, met vermelding van beroep, leeftijd en geslacht te richten aan het Secretariaat van „Kerk en Wereld”, Hoofdstraat 211, Driebergen.

zien, als geweten der Kerk. De Raad voor Kerk en Zending heeft ons in de „Oproep tot bezinning” een voorbeeld gegeven, van wat het betekent, een politieke beslissing te nemen vanuit het Christen-zijn. De oproep tot bezinning is een zuiver specimen van doorbraak tot een werkelijk christelijke ethiek, die deze naam verdient. Christen-zijn is een anders zijn. Er moet overal een gemeente zijn, die functioneert als geweten der natie. Maar hier hebben onze gemeenten nog wel zeer veel te leren.

TENSLLOTTE WIL ik in dit verband nog memoreren — al gaat het hier niet om een actie onzer Kerk — het verzoek aan de Raad van Ministers inzake de stopzetting Atoomproeven, 15 mei 1956. Dit verzoek is ondertekend door een 100-tal personen uit de meest uiteenlopende kringen, zowel wat politiek als wat levensbeschouwing betreft. Men ziet hier vreedzaam bij elkaar: van Niftrik, Haitjema, Buskes, Banning, pater Jelsma M.S.C., de profes-

REQUIEM FÜR EINE NONNE

TOEN HET GORDIJN dichtschoof na het derde en laatste bedrijf van het toneelstuk „Requiem for a Nun“, in een Duitse versie opgevoerd in het Schlossparktheater te Berlijn, bleef het in de zaal doodstil.

Dit was vooral te danken aan de in Duitsland zeer bekende toneelspeelster Joana Maria Gorvin, die het tot in de hoeken gevulde theater in de ban bleef houden door haar zeer geëmotioneerde en sublieme spel. Hetzelfde toneelstuk is in de laatste maanden ook in Nederland vele malen opgevoerd, maar, met alle waardering voor onze toneelgezelschappen, een volmaakter uitvoering dan die hier in Berlijn, is eenvoudig niet denkbaar.

Voor het geval U het boek niet kent, waaraan dit spel is ontleend, dien ik U eerst te vertellen, dat William Faulkner de auteur is. Ja, die William Faulkner, dat is een merkwaardige Amerikaan! Toen hij in 1950 de Nobelprijs voor de literatuur in ontvangst nam, zal hij nog wel eens teruggedacht hebben aan de tijd toen z'n eerste boek „Soldier's Pay“ niet verkocht werd en toen hij daarna weliswaar zijn tweede en derde boek schreef, maar daarvoor met geen mogelijkheid een uitgever vinden kon. Hij moest eerst wachten tot 1930 vóór hij de nodige waardering kreeg, doch in de jaren daarna rees zijn ster haastig.

JA, AAN AL DEZE wederwaardigheden zal de voormalige Royal-Air-Force-man gedacht hebben toen bij die Nobel-prijs.

En dan schrijft hij in 1951 „Requiem for a Nun“, waardoor zoveel schouwburgen nu uitverkocht raken. Men zegt (maar voor de waarheid kan ik niet instaan) dat hij het stuk zelf nooit gezien heeft; men zegt, dat hij nog maar vijf maal een theater heeft bezocht, waarvan drie maal om er Hamlet te zien. De gegevens over deze pureitene zijn overigens niet zo onwaarschijnlijk want er moet heel wat gebeuren om hem een dag van zijn boerderij, waar hij leeft, weg te krijgen.

MAAR GENOEG HIEROVER en terug naar de schouwburg. Ik aarzel overigens om u de intrige van 't betreffende stuk te vertellen, niet zozeer omdat 't gegeven tamelijk luguber is, als wel om 't feit, dat er over enkele, overigens niet onbelangrijke details, verschil van inzicht kan bestaan. Want waar heeft Clark Stevens eigenlijk de moed vandaan gehaald om met Temple Drake te trouwen en om haar trouw te blijven? Waarom werd haar jongste kind vermoord? Als er in dit opzicht iets had moeten gebeuren, dan zou daarvoor niet de jongen maar het meisje in aanmerking gekomen zijn. Ja, er

werd zelfs in de pauze heftig gediscussieerd over de vraag, wie het kind nu in feite heeft omgebracht? En dan, mijn hemel, hoe te denken over de psyché van Mrs. Stevens?

DOCH IK HOL met al deze vragen zijpaden in en u dient de wezenlijke problematiek te vernemen, die hier aan de orde wordt gesteld.

Er is een kind gedood, omgebracht. Zij die deze moord, althans indirect, op haar geweten heeft, is de moeder van het kind. Om der wille van allerlei, aan de ene kant verklaarbare, aan de andere kant duistere, motieven, is dit huiveringwekkende tot stand gebracht. Degene die de daad zelf verricht heeft is de negerin Nancy Mannigoe, een vrouw met een donker, twijfelachtig verleden, wat trouwens ook van de moeder gezegd moet worden.

Hoe vreemd het klinken moge, Nancy kwam tot de weerzinwekkende daad om daarmee de moeder, haar meesters en vriendin, te helpen. Dat het kind gedood wordt is een aangrijpende en vertwijfeld poging om het goede door het kwade te bemachtigen. Maar deze weg kan men slechts andersom gaan, wil een mens niet te pletter lopen.

De negerin wordt ter dood veroordeeld. Tussen haar veroordeling en executie breekt het hart van Drake open en in haar spreekt het geweten een donkere taal.

Vrijwel het gehele tweede bedrijf wordt tot een dramatische monoloog, de klacht en de biecht van een gekweld mens.

Overweldigend speelt Gorvin hier haar rol. Aan haar toeschouwers laat zij een mens zien, die schuldig is, maar die de poort der boete niet durft en kan binnengaan.

DAN VOLGT het derde bedrijf, zich afspelend in de gevangenis. Het wordt een dialoog tussen aan de ene kant de moeder, die door de schuld als door een dodelijke ziekte is aangetast en aan de andere kant de negerin die over enkele uren het schavot zal moeten betreden en die daartoe bereid is.

Haar geloof in God en Zijn vergeving stelt haar in staat om met vrijmoedigheid, die merkwaardige bijbelse instelling tussen moedeloosheid en overmoed, haar weg te gaan.

Met vragen overstelpt Temple Stevens haar: hoe kun je dit alles ondergaan? Hoe kun je zo zijn? Wat heb jij toch wat ik niet heb? Waar moet ik heen en wat moet ik doen? Aldoor maar komt

Vervolg van pag. 671

soren Stuiveling, Pompe, Presser e.a. De pers heeft de namen der ondertekenaars in het algemeen niet gepubliceerd en het Nederlandse volk het schouwspel van een zo unieke en zeldzame eensgezindheid onthouden. Het blijkt hier, dat zeer veel mogelijk is, meer dan wij verwachten, en dat men het mogelijke inderdaad van onder het onmogelijke moet weggraaien. De vraag is alleen: waarom was dit verzoek (de vijf hebben er om gevraagd) niet mogelijk in naam van onze Kerk? In naam der Kerk van Christus!

DE ACTIE ZELF is niet uitsluitend, maar toch wel voor een groot deel het werk van Boerwinkel. Het is een proeve van denken met de handen. Wij hebben wel heel wat knappe koppen in Nederland, maar het ontbreekt er zo vaak aan, dat wij, wat wij gezien hebben, ook werkelijk realiseren

en effectief maken. Dit decadentievervalsinsel in onze samenleving en in de kerk maakt ons moedeloos en verlamt ons. Wij hebben niets zo nodig (ik heb hierover een keer geschreven, in *Wending* 1950) als een gemeenschap of broederschap, waarin men zich niet alleen bezint op de verantwoordelijkheid van de Christen, maar ook gemeenschappelijk tracht, het geziene effectief te maken. De broederlijke geest en solidariteit, gemeenschappelijke visie en strijd zijn in onze tijd noodzakelijk. „Die Bürgergemeinde ist darauf angewiesen, dass es sehende Augen gibt.“ Mannen en vrouwen, die naar de analogie van het Godsrijk zoeken en haar najagen en de werkelijkheid een betere gestalte willen geven. Dus toch Weltverbesserung? Ja inderdaad, terwille van de leefbaarheid van ons bestaan als een „klein beginsel onzer gehoorzaamheid.“

—K. E. H. OPPENHEIMER